

**„CIZÍ“ JAKO „NAŠE“? POZNÁMKY K BYTÍ
ČESKÉ BÁSNĚ V PŘEKladU DO ČESKÉHO
ZNAKOVÉHO JAZYKA**

ALENA MACUROVÁ – NAĎA HYNKOVÁ DINGOVÁ

ABSTRACT**“Foreign” like “ours”? Notes on the Being of the Czech Poem in Translation into Czech Sign Language**

The text asks questions about the extent to which the otherness of the language into which it is translated (Czech sign language), the otherness of communication in this language, and the otherness of the culture of the Czech Deaf, or the otherness of the socio-cultural traditions/norms of the Czech Deaf community, enter into the interlingual translation of an artistic text, the Czech poem *Husy* by Miroslav Holub. The four translations of Holub's poem demonstrate a commitment to the minority “our” rather than a commitment to the majority “foreign”: neither the author of the source text nor its title is mentioned in the translations (neither the author nor the title is articulated in the original poems in Czech sign language), and the translated poem thus enters into a different context than its original (not into a relationship with the author of the source text and his work, but into a relationship with the translator and also the producer of the translation). Translations of poems are also linked to original artistic works in Czech sign language by the specificity of the act of not/publishing them (neither original artistic texts nor translations of artistic texts are regularly published). Last but not least, the link to minority “ours” is given by the emphasis on the expressive, immediately sensory accessible aspects of the text, which carries an aesthetic function: by the emphasis on the use of such non-verbal means anchored in non-manual behaviour, which do not carry intellectual meanings, but which do have an “effect”. All of these different practices, means and procedures contribute to the function of translations to demonstrate the ability of Czech sign language to function in the sphere of literary communication and thus to self-validate “our” deaf culture and identity – translations can thus (in addition to the aesthetic value carried by the emphasis on expression) also be attributed a value that is in a way political.

Keywords: two languages of different modalities; Czech sign language; two cultures; two socio-cultural traditions/norms; literary communication sphere; Czech poem as a sign; specifics of translation into Czech sign language

Do úvah o mozaikách překladu (Jettmarová 2016) v posledních letech vstupují, i v českém kontextu, úvahy o překladech¹ mezi jazyky různých způsobů existence, různé modalities – v našem kontextu mezi češtinou a českým znakovým jazykem.²

Napětí mezi dvěma jazyky, dvěma kulturami, dvěma světy (Jettmarová 2016: zvl. 56an.) zde vystupuje výrazněji než v případě překladů mezi jazyky mluvenými; jedním z důvodů může být i to, že český znakový jazyk se od češtiny výrazně liší jak způsobem své existence (svou modalitou), tak strukturně a funkčně – a ne v poslední řadě sociokulturními specifiky své existence.

Strukturní specifika českého znakového jazyka³ se odvíjejí od vizuálně motorické modalities: je to jazyk, který existuje v prostoru, je pro něj typický dvojitý nosič významu (manuální a nemanuální), vyznačuje se tendencí k simultánní organizaci a výraznou dispozicí k ikonické reprezentaci.⁴

V nemenší míře než s jeho strukturou jsou specifika českého znakového jazyka spjata s jeho užíváním. Ještě v 90. letech 20. stol. bylo užívání znakových jazyků ve sféře věcného sdělování kladeno do kontrastu s užíváním jazyků mluvených/psaných; znakové jazyky byly charakterizovány jako jazyky v podstatě monofunkční (Johnston 1996), jako jazyky, které se primárně a „tradičně“ uplatňují ve sféře běžné každodenní komunikace, slouží především k zakládání a rozvíjení mezilidských vztahů, k udržování kontaktu – plní tedy funkci interakční (srov. Halliday 1975, v souvislosti se znakovým jazykem Washabaugh 1981). Jen postupně, v souvislosti se silícími akcenty na respekt k jinakosti, znakové jazyky pronikají (ve světě zhruba od 70. let 20. stol., u nás znatelně později) i do dalších sfér věcné komunikace, např. do sféry komunikace mediální, školní nebo odborné; spojují se výrazně i s funkcí ideační a naplňují tak nové, resp. nově vznikající, nově uvědomované a nově reflektované sociokulturní potřeby komunit neslyšících.

Potřeba umění, onoho „zvláštního“ prostředku komunikace (k tomu Lotman 1990), je na rozdíl od toho s komunitami neslyšících spjata odedávna, přinejmenším pokud jde o umění nesené přirozeným jazykem neslyšících, znakovým jazykem. Existence sféry literární komunikace s dominancí estetické, resp. poetické funkce byla lingvistikou znakových jazyků reflektována hned na začátku jejího rozvoje: už v r. 1979 se na základě materiálu amerického znakového jazyka uvažovalo o aktualizovaném („heightened“) užití jazyka ve vtipech, jazykových hříčkách, básních a písních (Klima – Bellugi 1979: 317–372). A už tehdy bylo ono aktualizované užití jazyka spojováno primárně s výrazovou stránkou jazyka/textu, zvl. s formou jednotlivých znaků⁵ a s jejich konfigurací.

¹ Termín překlad je zde užíván u vědomí toho, že hranice mezi překladem a tlumočením z mluveného/psaného jazyka do jazyka znakového jsou neurčité, resp. rozmlžené – do psané podoby jazyka v tomto případě převádět nelze: žádný znakový jazyk psanou podobu nemá.

² K tomu srov. zvl. publikace z cyklu vydaného v r. 2008 Českou komorou tlumočnicků znakového jazyka.

³ A znakových jazyků vůbec: Znakové jazyky, přirozené jazyky neslyšících komunit, jsou vizuálně motorické jazyky, produkovány jsou tělesným chováním vymezených částí těla (ruka/ruce, obličejové svaly, hlava, horní část trupu), vnímány jsou zrakem. Status přirozeného jazyka začal být prostředkům užíváním ke komunikaci neslyšícími komunitami přiznáván až od 60. let minulého stol., nejdříve v USA, u nás zhruba o víc než třicet let později.

⁴ K jednotlivým aspektům srov. Macurová, A. a kol. 2018, tam i další literatura.

⁵ Tj. s jejich komponenty (místem artikulace, tvarem ruky, pohybem) a s jejich modifikacemi, mnohdy překračujícími lingvistická omezení platná pro užívání amerického znakového jazyka ve sféře věcné komunikace.

Původní slovesné umění⁶ existuje i v českém znakovém jazyce; ne zřídka (i když ne vždy explicitně) reflektuje zkušenost člověka s hluchotou (srov. např. báseň Marie Basovníkové opatřená titulem „Zoufalství a smutek“) a/nebo způsob „neslyšícího“ vnímání světa (srov. např. báseň Sergeje Bovkuna označovaná titulem „Strom“).⁷ Vedle původní umělecké tvorby existují i překlady⁸ českých uměleckých výtvorů (básní, písní, hudebních děl, divadelních představení) do českého znakového jazyka, mnohdy, vzhledem k povaze výchozího textu, nutně překlady intersémiotické.

Překládání českých uměleckých textů (divadelních představení, hudby, poezie) do českého znakového jazyka se v současné době intenzivně věnuje uskupení Kukátkoo (<http://kukatko.cz/>); to dlouhodobě spolupracuje se všemi čtyřmi neslyšícími, kteří do českého znakového jazyka přeložili (a) českou báseň Miroslava Holuba „Husy“ a (b) vybrané partie krátkého věcného textu o husách zařazeného do encyklopedie *Od agamy po žraloka*;⁹ překlady těchto dvou textů zde slouží jako východisko počátečních a zcela předběžných úvah o specifikách uměleckého překladu mezi jazyky různých modalit a o jeho existenci v cílové literární komunikaci, v cílové kultuře. Všichni čtyři překladatelé českých textů jsou, navzdory různému sociokulturnímu zázemí, výraznými osobnostmi z jádra komunity českých neslyšících, u všech je český znakový jazyk preferovaným jazykem (u dvou z nich je jazykem mateřským/rodným), dva z nich jsou tvůrci původních uměleckých textů v českém znakovém jazyce.

V souvislosti s překlady české básně do českého znakového jazyka si lze klást otázky různého druhu, například: Jsou takové překlady vůbec třeba? Bylo by jistě možné jejich potřebu zpochybňovat, a to v opoře o předpoklad, že čeští neslyšící překlad do českého znakového jazyka nepotřebují, neboť disponují žádoucími (se slyšícími vrstevníky srovnatelnými) jazykovými a komunikačními kompetencemi v češtině (v jejíž psané

⁶ K jiným oblastem umělecké tvorby spojované s komunitami neslyšících srov. např. alespoň vizuální umění skupiny De`VIA (Deaf View/Image Art).

⁷ Vzhledem ke specifikám aktu zveřejňování uměleckých textů v českém znakovém jazyce (srov. níže) zde lze odkázat jen na soukromý kanál N. Hynkové Dingové, kde jsou básně přístupné vcelku, srov. např. <https://youtu.be/xXVP5C6h8xI>; jejich části byly prezentovány v Televizním klubu neslyšících.

⁸ Na jejich existenci má nezpochybnitelný podíl Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, v jejíž gesci se realizovaly např. překlady koncertů *Podepsáno srdcem* (v l. 2003–2011) nebo (v l. 2003–2010) překlady více než deseti divadelních představení (o tom srov. Radilová 2022). Takové překlady bývají tradičně označovány termínem v komunitě českých neslyšících „zažitým“, totiž jako tlumočení. Zvl. o divadelním tlumočení a tlumočení hudby a zpěvu pro neslyšící srov. Červinková Houšková – Kovářová 2008.

⁹ (a) Miroslav Holub „Husy“ // Váhavou řadou / mezi domečky a mechem / jdou, hledajíce / nenalezitelné. // Týden co týden / jedna a jedna mizí z nich / a bílé peří / víří v kuchyních. // Váhavou řadou / ty, které zbyly, jdou pak zpět / a prázdné místo / kolébavé / vedou si uprostřed. // Týden co týden / mezi domečky a mechem / každá z nich věří posledním dechem, / tentokrát jistě / něčím se změní husí svět, / rozpjatým křídlem / dá nám uletět. // Rozpjatým křídlem / dá nám uletět. (b) HUSY... tráví víc času na zemi než ve vodě. Spásají trávu, zelené byliny a živí se také kořínky a zrním... Používalo se a dodnes se používá husího peří k výrobě příkrývek a peřin, v mnoha zemích patří pečená husa na stůl při slavnostních příležitostech... Někteří domácí ptáci ztratili rovněž schopnost aktivního letu – ovšem pod vlivem domestikace. Umělým výběrem vypěstoval člověk z původně létajících hus ... těžká masitá plemena, která jsou nanejvýš schopna poletovat, nikoli však létat. K českým textům srov. Macurová – Hroudová – Homoláč 1989, k překladu smyslu básně do českého znakového jazyka srov. Hynková Dingová – Macurová – Vaňková 2021. Oficiálně nezveřejněné (viz níže) překlady básní srov. na soukromém kanálu N. Hynkové Dingové: https://youtu.be/71Z5_uvwh1Q; <https://youtu.be/A19ERvFF4pY>; <https://youtu.be/IIpyp57Wxco>; <https://youtu.be/mrURxj9qT9c>.

formě musí nabývat gramotnost).¹⁰ Nebo otázka další: Pokud překládat, pak které české texty – a s jakým záměrem – se záměrem prostředkovat české komunitě neslyšících české slovesné umění a spolu s tím českou kulturu – a takto „naši“ (neslyšící) kulturu obohacovat (českým) „cizím“? Odpověď na takové otázky není jednoduchá a už vůbec ne jednoznačná – tyto a jiné dílčí otázky, které překlad básně z češtiny do českého znakového jazyka klade, jsou tak zde spíše položeny, než zodpovězeny v úplnosti. Do hry totiž vstupuje řada sociokulturních faktorů a s nimi propojené v širokém slova smyslu zvyklosti, tradice, resp. normy uměleckého slovesného sdělování, původního i „překladového“, ve dvou různých kulturách (té „slyšící“ a té „neslyšící“); jde tedy nejen o jinakost jazyka a jinakost (literární) komunikace v něm vedené, jinaké jsou také kontexty, v nichž překlad uměleckého textu (jeho produkce a recepce) funguje (obecně k tomu u nás např. Jettmarová 2016, zvl. část „Překladovost, cizost a jinakost“). Alespoň některým aspektům těchto problémů je zde věnována pozornost především.

Už na první pohled je zřejmé oproštění překladu z vazeb na výchozí text. Nejvýrazněji je realizováno absencí jména autora výchozího textu a absencí titulu básně – postupem charakteristickým pro původní básnickou tvorbu v českém znakovém jazyce, postupem, který lze (snad?) považovat za jednu z kulturních zvyklostí vlastních básnické tvorbě komunity českých neslyšících. Překlady české básně (ta ovšem autora i titul má) tuto zvyklost respektují: jméno autora absentuje ve všech čtyřech překladech, pokud jde o titul, jen v jediném překladu je použit (nikoliv v pluralizované podobě) znak HUSA,¹¹ a to ještě ve výrazně asimilovaném tvaru.¹² Překlady básně tedy v tomto ohledu odkazují spíše než na „cizí“ výchozí text (a normy platné ve sféře literární komunikace v češtině) na „naše“, na původní básnickou tvorbu v českém znakovém jazyce, k níž se absencí jména autora a titulu přimykají.¹³ Takové překlady mohou být jen s obtížemi reflektovány jako texty prostředkující „cizí“ a kladou tak otázku, zda je ve sféře literární komunikace v českém znakovém jazyce rozlišování mezi překladem „cizího“ básnického textu a básnickým textem „naším“ (původním textem v českém znakovém jazyce) vůbec relevantní.

Oproštění překladu od vazeb na výchozí text je patrné i ze srovnání komunikačních a literárních kontextů, v nichž česká báseň a báseň v českém znakovém jazyce fungují. Česká báseň je součástí komplexu komunikátů (Hausenblas 1984) vymezených vedle osoby autora také celkem jeho tvorby (báseň „Husy“ ve sbírce *Denní služba*, 1958, dále např. autorovo dílo, básnictví daného období, básnictví vůbec apod.). Příslušnost českého textu ke sféře literární komunikace signalizuje vedle toho už ve fázi předpříjmu (Červenka 1996) také grafické (pro básně příznačné) uspořádání textu (jeho horizontální členění), viditelné na první pohled (titul, strofy, verše); to všechno pak formuje očekávání, s nímž vnímatel k českému textu přistupuje. Překlad oproti tomu není spo-

¹⁰ Je to ovšem předpoklad svým způsobem bláhový; k vybraným aspektům produkce českých textů psaných českými neslyšícími i k jejich recepci česky psaných textů srov. např. Macurová a kol. 2018.

¹¹ Ekvivalenty znaků znakových jazyků jsou v lingvistice znakových jazyků zapisovány velkými písmeny.

¹² Tím se překlady básně výrazně liší od překladů textu věcného (části slovníkového hesla): v nich se překlad titulu objevuje pravidelně – artikulován je ustálený znak HUSA, někdy doplněn upřesňujícím nadřazeným znakem ZVÍŘE/PTÁK.

¹³ Tituly jsou původním básním v českém znakovém jazyce obvykle přiřazovány ex post, zvl. proto, aby fungovaly jako svého druhu „zástupce“ textu ve sféře neliterární komunikace (v komunikaci o básnickém textu).

jován ani s autorem českého textu (viz výše), ani s jeho tvorbou, resp. jejími širšími souvislostmi. Z povahy komunikace „tváří v tvář“ a z povahy jazyka bez psané podoby realizovaného v prostoru a uplývajícího v čase se pak v překladu nemůže realizovat specifické horizontální členění textu. Signály příslušnosti překladu ke sféře literární komunikace a pobídky k formování přístupu k překladu jako k textu uměleckému jsou dány jinak: především osobností autora překladu totožného s jeho produktorem,¹⁴ osobností, která je spolu s textem vidět a je s ním bezprostředně fyzicky spjatá. Skutečnost, že jde o osobnost komunitě známou tvorbou původních uměleckých textů v českém znakovém jazyce a/nebo o osobnost, která se v oblasti tlumočení/překladů uměleckých textů angažuje, tak překlad přičleňuje k tomu, co je „naše“.

Náznamy jinakosti sféry literární komunikace v češtině a v českém znakovém jazyce lze nahlédnout i skrze akt zveřejňování slovesných uměleckých textů. Onen „okamžik, kdy se slovesný text ze soukromé záležitosti mění v text literárního díla, tedy v kulturně společenský akt“ (Červenka 1996: 215), kdy je opatřen signálem „hotovosti“, není v komunitě českých neslyšících – ani pokud jde o texty původní, ani pokud jde o texty přeložené – realizován pravidelně a soustavně,¹⁵ pokud se ovšem zveřejněním rozumí signálem definitivnosti opatřená, všem vždy přístupná a dále neměnitelná fixace slovesných textů v českém znakovém jazyce, nikoliv zveřejnění uplývající v čase, vázané na aktuální komunikační situaci, v níž se překladatel (nebo autor původního textu) s adresáty textu v „tady“ a „ted“ komunikačního aktu aktivně „setkávají“ (např. u příležitosti Noci literatury, srov. <https://www.nocliteratury.cz/pro-neslysici/>, pracovní záznam ukázky překladu N. Hynkové Dingové a A. Krajčkové Kalců srov. <https://www.youtube.com/watch?v=yaTY0sliUC0>).¹⁶ Je otázka, s čím lze takovou zvyklost umělecké texty v českém znakovém jazyce nezveřejňovat spojit (snad s preferováním komunikace „tváří v tvář“, s preferováním „živé“ interakce nebo s vědomím obtíží přiřadit textu onu červenkovskou „definitivnost“?), proto je zde předložen jen dílčí podnět k dalším úvahám. Zatím lze s určitostí konstatovat jen to, že i specifickými rysy aktu ne/zveřejňování, odlišnými od většinových, se překladům básnického textu, sdílejícím zvyklosti platné v oblasti básnické tvorby původní, přiřazuje spíše atribut „nás“.

¹⁴ Něco srovnatelného s recitací českých básní jinak než autorem v kultuře českých neslyšících neexistuje.

¹⁵ Výjimkou z takovéto praxe jsou publikace vydané Českou komorou tlumočnicků znakového jazyka, jedna z nich s cílem poskytnout překlad českých textů (a svým způsobem ho opatřit signálem definitivnosti, „kodifikovat“ ho) potenciálně využitelných v oficiálních komunikačních situacích širšímu okruhu tlumočnicků/překladatelů nebo neslyšícím – srov. DVD *Překlady základních skladeb pro oficiální příležitosti do českého znakového jazyka*, které zahrnuje překlady pěti skladeb (Svatební pochod, Gaudeamus igitur, česká státní hymna, hymna Evropské unie, chorál Svatý Václave); k jiným zveřejněným překladům ze stejné dílny se řadí DVD *Vánoční písně* nebo DVD *Neslychané* (kapela Traband). Zaznamenávána byla i divadelní představení v českém znakovém jazyce (snad pořád uložená v archivu České komory tlumočnicků znakového jazyka), oficiálně zveřejněny jsou jen upoutávky, srov. např. (<https://www.youtube.com/watch?v=j2adlVa15MQ>). Pravidelněji jsou oproti tomu zveřejňovány překlady hudebních skladeb, např. z koncertů *Podepsáno srdcem*.

¹⁶ Situace zveřejňování se v oblasti překladů uměleckých textů slovesných postupně mění díky aktivitám uskupení Kukátkoo: dokončuje se k „oficiálnímu“ zveřejnění určený překlad balíčku Bookstart (s Knížkou do života), ve spolupráci s knihovnami se pracuje na překladech pohádek, v rámci projektu Znakokniha (<https://www.znakokniha.cz>) pak na k zveřejnění určených překladech básní Jiřího Žáčka.

Vedle vázanosti na „naše“ zvyklosti (tradici? normy?) platné ve sféře literární komunikace v českém znakovém jazyce je vázanost nezveřejněných překladů Holubovy básně spíše na „naše“¹⁷ než na „cizí“ patrná také ve výrazné vazbě prostředků a postupů užitých v překladech básně na prostředky a postupy charakteristické pro původní uměleckou tvorbu v českém znakovém jazyce, pro původní básně a původní žánry v komunitě neslyšících rozšířené a i jí označované jako storytelling a visual vernacular (vizuální slovesnost?).

V těchto textech (v tom, co je „naše“) jsou stejně jako v překladech Holubovy básně (a na rozdíl od překladů věcného textu o husách) porušována lingvistická omezení platná pro užití znakového jazyka ve sféře věcné komunikace: např. jsou překračovány hranice znakovacího prostoru a rozšiřuje se tak místo artikulace znaků, experimentuje se s tvary ruky/rukou, využívají se nekonvencionalizované pohyby; zvyšuje se podíl produktivních (neustálených) znaků; vyšším podílem nemanuálních prostředků neverbální povahy (neverbálního, do jazyka „nepatřícího“ tělesného chování, zvl. mimiky a pozic/pohybů těla)¹⁸ je akcentována bezprostředně smyslově vnímatelná složka textu, výraz.

I akcent na výraz zřetelně ozřejmuje jinakost české básně a jejího překladu do českého znakového jazyka a propojuje překlad s původní tvorbou. Ukazuje se to zvl. v případě nahlédnutí uměleckého díla tradičním strukturalistickým pojetím, totiž jako znaku,¹⁹ resp. jeho stránky výrazové a významové.

Vztah výrazové a významové stránky textu-znaku se v překladech exponuje stejně jako v původní básnické tvorbě a jinak než v Holubově básni. Pokud jde o česky psané básnické, resp. umělecké texty a jejich bytí v komunikaci (i s ohledem na jejich produkci a percepce), opakovaně se – i když v odlišných terminologických rámcích částečně různě – v české lingvistice a literární vědě konstatuje relativně slabý podíl bezprostřední smyslové složky ve vnímání literárního díla (Červenka 1996), uvádí se, že významy se v literárním díle vytvářejí především na podkladě významů jazykových znaků, tj. jako „významy významů“ (Vodička 1967: 19), Mukařovský (1966) v této souvislosti zvažuje i neznakové prvky uměleckého díla. Hausenblas (1992) akcentuje, v polemice s pojmem/termínem sémantické gesto, důležitost tvarové (výrazové) stránky díla a prostředků, které nenesou intelektuální významy, ale „působí“,²⁰

Prostředky s platností působit, ve znakových jazycích nesené nemanuálním neverbálním chováním, jsou v překladech exponovány výrazněji než v textu výchozím; oporou k tomu jsou strukturní specifika znakového jazyka (existence dvojího nosiče významu, možnost simultánní organizace i na rovině textové, dispozice k ikonické reprezentaci

¹⁷ Stranou zde musí zůstat vztah překladů básnických textů a „našeho“ specifického folkloru, folkloru neslyšících, označovaného v různých přístupech jako signlore nebo deaflore; obecně k tomu Sutton-Spence – Kaneko 2016.

¹⁸ Nemanuálními prostředky se rozumí tvary, pozice a pohyby jiných částí těla než ruky/rukou; ve znakových jazycích mají dvojí funkci: jednak jsou na rozdíl od situace v jazycích mluvených součástí systému jazyka (např. u záporu nebo topikalizace), jednak stojí – stejně jako v komunikaci jazykem mluveným – mimo jazyk, jsou neverbální.

¹⁹ Srov. „... umělecké dílo... je znakem svébytným, vznášejícím se volně mezi umělcem a vnímatelem“ (Havránek – Jakobson – Mathesius – Mukařovský – Trnka 1935: 5).

²⁰ Srov. „... jestliže v hudbě a v tanci můžeme počítat také s významy, musíme ve slovesných dílech počítat také s působením, které nevede přes sféru intelektuálních významů“ (Hausenblas 1992: 136); k potřebě identifikace a rozlišení složky „výrazové“ a „významově obsahové“ srov. také Hausenblas 1976.

ci). Jinak než v originálu a shodně s texty původními se ono bezprostředně smyslově přístupné, neverbální, vpojuje do smyslu textu; ten se pak – a ne zanedbatelným způsobem – konstituuje také mimo (hausenblasovské) intelektuální významy, mimo prostředky jazykové, verbální,²¹ zjednodušeně: také mimo věcný obsah výchozího textu;²² v této souvislosti lze pak uvažovat i o porovnání významové (ne)určitosti výchozího textu a překladu.

Bylo by jistě možné (a bylo by to užitečné) zvažovat další jiné aspekty bytí překladu české básně v cílovém literárním, resp. kulturním kontextu, ve sféře literární komunikace české neslyšící komunity: v těchto širších souvislostech do hry vstupují např. postoje této komunity k vlastnímu jazyku a vlastní kultuře, postoje k jazyku a kultuře, z nichž se překládá, potřeba vs nepotřeba překladu, chápání vs nechápání překladu jako prostředku obohacení vlastní („naší“) kultury „cizím“, orientace vs ne-orientace přeloženého textu na adresáta překladu,²³ resp. budování jeho obrazu v textu, a to mj. i se zřetelem k jeho zkušenosti s uměleckými texty, s jejich vnímáním a interpretací (srov. Lotman 1980).

Překlady mezi velkou a malou, resp. většinovou a menšinovou kulturou mají nepochybně svá specifika (o strategiích překladů tohoto typu srov. např. Jettmarová 2016: 59, 84 aj.). Překlady jedné české básně poukazují k tomu, jak specifické je bytí překladu ve sféře literární komunikace vedené českým znakovým jazykem. Předběžně lze soudit, že v menšinové kultuře českých neslyšících není potřeba překladů, resp. potřeba obohacovat „naše“ „cizím“ zatím nijak výrazně artikulována, kategorie překladovosti jako kulturní hodnota se aktuálně nijak výrazně neprofiluje, resp. se teprve postupně konstituuje (viz aktivity uskupení Kukátkoo). V současné situaci je překlad více než na „cizí“ výchozí text vázán na „naše“, na původní uměleckou tvorbu v českém znakovém jazyce (ať už absencí jména autora výchozího textu a jeho titulu, specifičností aktu zveřejnění, nebo akcentem na subjekt překladatele a akcentem na výraz). Otázkou přitom je, zda (a pokud ano, pak v jaké míře) je cílem překladu, tak výrazně spjatého s původní uměleckou tvorbou v českém znakovém jazyce, také (záměrná? nezáměrná?) distance od „cizího“, již by mohla být připsána (srov. Macura 1995) i jistá hodnota „politická“.²⁴ Jisté je, že – stejně jako původní básnická tvorba v českém znakovém jazyce – nesou překlady hodnotu estetickou a prokazují tak potenci českého znakového jazyka fungovat i ve sféře literární komunikace; prostřednictvím toho, spolu s tím (a ne v poslední řadě) pak také stvrzují specifickou kulturní identitu komunity českých neslyšících.

²¹ V uměleckých textech „většinových“ by se ke srovnání platnosti, resp. funkce verbálního a neverbálního ve znakových jazycích mohly nabízet např. kaligramy, v nichž akcent na grafické ztvárnění textu formuje text na rozhraní slovesného a výtvarného umění; s tím rozdílem ovšem, že v případě básně ve znakovém jazyce se ono rozhraní buduje na ose slovesné umění a umělecký tanec. V jiném ohledu, s primárním zřetelem k akcentu na jazykový výraz, se k takovému srovnání nabízí i „za rozumem jsoucí“ (zaumné) texty, ze sféry literární komunikace např. básně V. Chlebnikova, z jiných komunikačních sfér např. (některá) rozpočítadla.

²² K překladu věcně obsahové stránky výchozího textu (např. explicitnost × implicitnost, čas a prostor v textu ztvárněný, perspektiva podání, antropomorfiace) částečně Hynková Dingová – Macurová – Vaňková 2021.

²³ Jde o orientaci na jeho kompetence jazykové (ne všichni neslyšící Češi si vzhledem k tomu, že se narodí do slyšících rodin, osvojují český znakový jazyk jako jazyk mateřský/rodný) i komunikační (v jejich rámci pak zvl. o orientaci ve sféře literární komunikace v českém znakovém jazyce, o jeho připravenost identifikovat a vnímat text jako text básnický – a rozumět mu).

²⁴ Ve sféře textů z oblasti sféry literární komunikace to ovšem není distance tak záměrná a výrazná jako např. v oblasti řečové etikety, k tomu srov. Nováková – Hynková Dingová – Macurová 2020.

BIBLIOGRAFIE

- Červenka, Miroslav (1996) *Obléhání zevnitř*, Praha: Torst.
- Červinková Houšková, Kateřina – Kováčová, Tamara (2008) *Umělecké tlumočení do znakového jazyka*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood (1975) *Learning How to Mean: Explorations in the Development of Language*, London: Edward Arnold.
- Hausenblas, Karel (1976) ‚K terminologii sémantické‘, in *Aktuálne problémy lingvistickej terminológie*, Bratislava: Veda, 103–110.
- Hausenblas, Karel (1984) ‚Text, komunikáty a jejich komplexy (Zamyšlení pojmoslovné)‘, *Slovo a slovesnost* 45: 1–7.
- Hausenblas, Karel (1992) ‚Jak pracoval J. Mukařovský s pojmem sloh (styl)‘?, *Česká literatura* 40: 216–228.
- Havránek, Bohuslav – Jakobson, Roman – Mathesius, Vilém – Mukařovský, Jan – Trnka, Bohumil (1935) ‚Úvodem‘, *Slovo a slovesnost* 1: 1–7.
- Hynková Dingová, Naďa – Macurová, Alena – Vaňková, Irena (2021) *Husy Miroslava Holuba: smysl básně v překladu do českého znakového jazyka*, konference Dny kulturní lingvistiky, Praha 15.–16. 9. 2021.
- Jettmarová, Zuzana (2016) *Mozaiky překladu*, Praha: Karolinum.
- Johnston, Trevor (1996) ‚Function and Medium in the Forms of Linguistic Expression Found in a Sign Language‘, in Edmondson, William and Ronnie Wilbur (ed.), *International Review of Sign Linguistics*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 57–94.
- Klima, Edward – Bellugi, Ursula (1979) *The Signs of Language*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Lotman, Jurij Michajlovič (1980) ‚Text a struktura auditoria‘, *Televizní tvorba* 1: 19–23.
- Lotman, Jurij Michajlovič (1990) *Štruktúra umeleckého textu*, Bratislava: Tatran.
- Macura, Vladimír (1995) *Znamení zrodu*, Praha: H+H.
- Macurová, Alena a kol. (2018) *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*, Praha: Karolinum.
- Macurová, Alena – Hroudová Irena – Homoláč, Jiří (1989) ‚Recepce slovesných textů z hlediska lingvistiky‘, in *O interpretácii umeleckého textu 12*, Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre, 235–248.
- Mukařovský, Jan (1966) ‚Záměrnost a nezáměrnost v umění‘, in *Studie z estetiky*, Praha: Odeon, 116–147.
- Nováková, Radka – Hynková Dingová, Naďa – Macurová, Alena (2020) ‚K jednomu pragmatickému aspektu komunikace v českém znakovém jazyce‘, *Speciální pedagogika* 30: 227–237.
- Radilová, Eva (2022) *Česká komora tlumočnicků znakového jazyka: umělecké tlumočení v letech 2000–2020* [bakalářská práce], Praha: FF UK.
- Sutton-Spence, Rachel – Kaneko, Michiko (2016) *Introducing Sign Language Literature: Folklore & Creativity*, London: Macmillan Education.
- Vodička, Felix a kol. (1967) *Svět literatury I*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Washabaugh, William (1981) ‚Sign language in its social context‘, *Annual Review of Anthropology* 10: 237–252.

РЕЗЮМЕ

На основе четырех переводов чешской поэмы Мiroслава Голуба «Гусы» на чешский жестовый язык в тексте ставится вопрос о том, в какой степени переводы раскрывают инаковость языка, инаковость коммуникации на этом языке, инаковость обычаев, традиций или норм литературной коммуникации на чешском жестовом языке, и инаковость культуры чешских глухих. Переводы привязаны больше, чем к «чужому» исходному тексту и его контекстам, к обычаям/традициям, характерным для оригинальной поэтической продукции на чешском жестовом языке. Такая привязка проявляется в отсутствии названия исходного текста и имени его автора, замене их субъектом переводчика и производителя перевода, в особенностях акта публикации

и в акценте на невербальные, нерукотворные средства, которые не несут интеллектуального смысла, но имеют эстетический эффект. Эти различные практики, средства и процедуры, акцентирующие «наше», способствуют тому, что перевод выполняет функцию демонстрации способности чешского жестового языка функционировать в сфере литературной коммуникации и тем самым самоутверждать «нашу» глухую культуру и идентичность; в этом отношении переводам можно приписать определенную политическую значимость.

prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.

*Ústav jazyků a komunikace neslyšících, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
alena.macurova@ff.cuni.cz*

Mgr. Nada Hynková Dingová, Ph.D.

*Ústav jazyků a komunikace neslyšících, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
nada.dingova@ff.cuni.cz*